

VÁRKONYI HILDEBRAND DEZSŐ FŐ GONDOLATAI A CSELEKVÉS ISKOLÁJA CÍMŰ FOLYÓIRAT TÜKRÉBEN

SZABÓ DÓRA ÉVA*

ABSTRACT

In this study I present the results of research based on the main ideas of Dezső Várkonyi Hildebrand in the journal called A Cselekvés Iskolája. The aim of my research was to trace back the origins of this early 20th century methodological journal in terms of formation and structure. Having taken a look at all the studies of Várkonyi published in the journal, I was trying to formulate an overall picture of his thinking by elaborating on his thoughts on nurturing and how well he was received.

Based on my findings, I have come to the conclusion that there is a need for further research even though the journal has been ahead of its time. As most of the schools have subscribed to it and the fact that Várkonyi's various topics cover wide of spectrum of knowledge, it can be firmly stated that it has a serious impact on teachers.

BEVEZETÉS

Kutatásomban egy primer forrás *A Cselekvés Iskolája* című folyóirat feldolgozásával foglalkozom, különös tekintettel Várkonyi Hildebrand Dezső tanulmányaira. Célom *A Cselekvés Iskolája* című folyóirat kialakulásának, felépítésének bemutatása a vizsgált időszakban. Vizsgálatom tárgyát képezi továbbá Várkonyi Hildebrand Dezső életútja és szemléletmódja is. Továbbá részletesen áttekintem a szerző folyóiratban megjelenő összes tanulmányát és ezáltal átfogó képet szeretnék alkotni, a 20. század egyik legnagyobb magyar pszichológusának gondolkodásmódjáról.

Tanulmányomban továbbá az alábbi kérdésekre is választ keresek: A harmincas években mennyire volt ismert és elismert *A Cselekvés Iskolája*? Mely szemléletmódok hatottak Várkonyi munkásságára, gondolkodására? A vizsgált szerző milyen témákban, és hogyan fejt ki véleményét a szakmai folyóirat számaiban? Melyek azok a témakörök, amelyek rendszeresen visszatérnek a tanulmányaiban? Milyen szempont alapján különítette el a folyóiratban az egyes részeket? Milyen tulajdonságokkal, készségekkel, képességekkel kell rendelkeznie egy jó pedagógusnak?

Kutatásom kezdetén meglepődve tapasztaltam, hogy a korabeli folyóiratok nagy számban érhetőek el már digitális formában is, mégis elenyésző azoknak a száma, akik arra vállalkoztak, hogy ezeket a folyóiratokat feldolgozzák. *A Cselekvés Iskolája* című folyóirat is egy ilyen „felfedezetlen” terület, hiszen Simon Gyulán (1965) és Veszprémi Lászlón (1988) kívül senki nem foglalkozott a folyóirat feldolgozásával, ami még érdekesebbé, ugyanakkor nehezebbé is tette a kutatást.

A KUTATÁS MÓDSZERE

A kutatásom forráselemzés, szövegelemzés, narratívaelemzés, amelyet egy primer forráson, *A Cselekvés Iskolája* című folyóiraton végeztem. A forráselemzés során áttekintettem a XX. század egyik legnagyobb pszichológusának, Várkonyi Hildebrand Dezsőnek az összes tanulmányát, amely szám szerint 37 darab tanulmány volt. A választás azért esett Várkonyira, mert ő volt a folyóirat egyik legtermékenyebb írója, illetve a lélektan területén kiemelkedő munkákat publikált.

A kutatás során arra kerestem a választ, hogy Várkonyi gondolkodására mely szemléletmódok hatottak, hiszen látni lehetett, hogy mind külföldi, mind magyar szerzők műveit is felhasználta a témák feldolgozása során. Továbbá szerettem volna a tanulmányai alapján feltérképezni, hogy Várkonyi mit gondol a nevelésről vagy mely témákat tartja a legfontosabbnak, amikor egy olyan folyóiratba ír, amelyet elsősorban gyakorló pedagógusoknak szántak, ezáltal következtetni lehet arra, hogy szerinte milyen tudással kell rendelkezni egy tanárnak vagy tanítónak a lélektan területén. Valamint arra kerestem példákat, hogy mennyire volt előrehaladott a gondolkodása a korához képest. Végül pedig célom volt, hogy egy átfogó képet alakítsak ki Várkonyi gondolkodásáról.

A CSELEKVÉS ISKOLÁJA CÍMŰ FOLYÓIRAT

Az 1929. október 16-án tartott módszertani értekezleten azzal az ötlettel álltak elő, hogy létre kellene hozni egy olyan folyóiratot, amelyben didaktikai közlemények és a pedagógia területének fontos hírei kapnának helyet. Így 1933 áprilisában megjelent *A Cselekvés Iskolája* című didaktikai, pedagógiai, módszertani folyóirat első évfolyama, mely 1944-ig megszakítás nélkül olvasható volt.¹

Veszprémi László (1988) így fogalmazza meg *A Cselekvés Iskolája* létrejöttének okát: „A két világháború közötti neveléstudomány jelentős, sok tekintetben hézagpótló kezdeményezése volt ez a folyóirat, és maga köré gyűjtötte mindazokat, akik a hagyományos oktató iskolával szemben a tanulók aktivitását, tevékeny, cselekvő erőinek felszabadítását, az élet követelményeinek figyelembevételét, a gyakorlatiasság elvét tűzték zászlójukra!”²

A folyóirat szerkesztője dr. Kratofil Dezső, a gyakorló iskola igazgatója, kiadója a gyakorló polgári iskola tanári testülete volt. A szerkesztőség a Boldogasszony sugárút 8. szám alatt, tehát a Gyakorló Iskola épületében kapott helyet. A folyóiratba a szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a magyar királyi Ferencz József Tudományegyetem tanárai, illetve a modern pedagógiai gondolkodás képviselői írtak, például dr. Várkonyi Hildebrand Dezső, Baróti Dezső vagy dr. Domokos Lászlóné. A folyóirat legtöbb cikkéből láthatjuk, hogy a szerzők ismerték a reformpedagógia legfontosabb gondolatait, illetve a német nyelvterületen elterjedt törekvéseket. A folyóirat 12 évfolyamban, évente öt kettős számban jelent meg. Szinte minden polgári iskolában, középiskolában előfizettek a folyóiratra. A címlap szerint az előfizetési díj egy év időtartamra 12 pengő volt.³

A folyóirat szerkezete az évek során változott, viszont tartalmának sokszínűsége megmaradt. Az első és a második évfolyam szerkezete különbözik a többitől. Ez a két évfolyam egy kötetben jelent meg és két részből áll. Az első rész tanulmányokat tartalmaz, míg a második rész az egyes tantárgyak módszertanára vonatkozó értekezéseket, gyakorlati tanítási javaslatokat közöl. A tanulmányok témájukat tekintve igen sokrétűek. Megtalálhatóak a magyar-, illetve a német nyelvre, történelemre, közgazdaságtanra, földrajzra, természetrajzra, vegytanra, mennyiségtanra, énekre, testgyakorlásra és szlőjdre, mint szakterületre illetve tantárgyra vonatkozó értekezések és gyakorlati útmutatások.

A további kilenc évfolyam (3–12) minden száma hat részre tagolódik. Az első rész szintén tanulmányok tartalmaz, míg a második rész címe *Gyakorlati pedagógia*, amelyben óravázlat-mintákat közölnek. A harmadik rész szakirodalmat tartalmaz, részben hazai, részben külföldi tanulmányok absztraktjait. Ezt követi a negyedik részben a lapszemle, amely más lapokban – *Magyar Pszichológiai Szemle*, *Magyar Pedagógia*, *A Gyermekek és az Ifjúság*, *Pädagogischer Führer*, *Pädagogische Warte*, *Psychologie et la Vie* stb. – megjelent tanulmányokat mutat be. Ezután a folyóiratok nyomán készített összefoglalók következnek a külföldi tanítási mozgalmakról. Az egyes számokat az aktuális hírek zárják.

VÁRKONYI HILDEBRAND DEZSŐ ÉLETE

A Cselekvés Iskolája című folyóirat legtermékenyebb írója egyértelműen Várkonyi Hildebrand Dezső. A folyóirat fennállása alatt 37 tanulmányt írt a lapba. *Csomortáni D. Zoltán* tanulmányában⁴ Várkonyit a XX. század egyik legnagyobb magyar pszichológusának nevezte.

Várkonyi Dezső 1888. augusztus 3-án született az akkor Esztergom vármegyéhez tartozó Kéménden, egy hétgyermekes értelmiségi, kataszteri mérnöki család gyermekeként. Eredeti neve Czernil Dezső volt, amit két évvel később magyarosítottak, így kapta meg a Várkonyi nevet. Édesapja, Várkonyi Nándor földmérő mérnök volt, ebből adódóan nagyon sokat költöztek, éltek többek között Esztergomban, Nyitrán, Pécsen és Budapesten is. A folyamatos költözések következménye, hogy Várkonyi az iskolát nem tudta egy helyen elvégezni. Alapfokú és középfokú tanulmányait katolikus iskolában végezte, majd az esztergomi bencés gimnáziumban érettségizett jeles eredménnyel. Édesanyja, Éberhardt Mária kérésére szerzetestanári pályára lépett és beiratkozott a Pannonhalmi Főapátság Hittudományi és Tanárképző Főiskolájára, ekkor kapta meg a Hildebrand szerzetesi nevet. 1911-ben áldozó pap lett, és még ebben az évben befejezte a tanulmányait Pannonhalmán. 1911–12-ben Győrben középiskolai tanárként dolgozott és közben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett doktori oklevelet bölceletről, pedagógiából és esztétikából. 1912–23 között Pannonhalmán főiskolai tanár lett, majd 1923-ban egyetemi magántanárrá habilitálták a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen. 1924-től a pécsi Erzsébet Egyetemi Könyvtár őreként és igazgatójaként tevékenykedett. 1927-ben címzetes nyilvános tanári kinevezésben részesült. 1928–29-ben állami ösztöndíjjal tanulhatott a Sorbonne Egyetemen filozófiát és pszichológiát.⁵ 1929. december 27-én rendhagyó körülmények között került a szegedi egyetemre nyilvános rendes tanárként, ugyanis az első „világnézeti” (párhuzamos) pedagógia-pszichológia tanszék élére nevezte ki Klebelsberg Kuno.⁶

Várkonyi a szegedi éveiben, azaz 1929 és 1940 között, sokoldalú tudományos munkát végzett. Ebben az időben publikálta 37 tanulmányát *A Cselekvés Iskolája* folyóiratban is. Ez tekinthető élete legtermékenyebb időszakának, ekkor válik egyetemi oktatóvá. Számos pszichológiai munkája mellett támogatta az új nevelési mozgalmakat, illetve fenntartója volt a *Dolch Erzsébet* által vezetett újszegedi Kerti Iskolának, amelynek pedagógiai elvei is az ő nevéhez fűződnek.⁷

Az 1940-es II. bécsi döntés következtében az egyetem Szegedről Kolozsvárra költözött vissza, és számtalan oktató mellett Várkonyi is távozott Szegedről. A háború után, az 1940-es években tanított a budapesti József Nádor Műszaki Egyetem Közgazdasági Karán, illetve a Pázmány Péter Tudományegyetemen. A kandidátusi fokozatot 1952-ben szerezte meg. 1947-ben elhagyta a szerzetesi rendet, megházasodott. Feleségét, *Kisfaludy Erős Piroskát* korábban Szegeden ismerte meg. Koholt vádak

miatt az 1950-es években már nem tarthatott egyetemi órákat és 1954-ben felmondott. 1971. május 20-án a Ligeti Szanatóriumban halt meg. Hamvait a sárospataki Rákóczi temetőben helyezték végső nyugalomba.⁸

Kéménden 2008-ban avatták fel a Várkonyi emléktáblát, illetve ekkor adták ki a Várkonyi Hildebrand Dezső emlékérmét, amit azok kaphatnak meg, akik a neveléslelektan területén színvonalas kutatásokat végeznek.⁹

VÁRKONYI HILDEBRAND DEZSŐ SZEMLÉLETMÓDJA

Várkonyi Hildebrand Dezső gondolkodására sokféle szemlélet hatott. Ilyen volt többek között például francia funkcionális szemléletmód, az interdiszciplináris szemléletmód, a bergsoniánus alapú „megértő pszichológia”, vagy a holisztikus szemléletmód.¹⁰

Magyarországon ő volt a francia funkcionális szemléletmód egyik legjelentősebb képviselője. A francia funkcionális szemléletmód kialakulásának hátterében a Franciaországban eltöltött egyetemi évek állhattak. A folyóiratban írt közleményeiben többször említi Claparède, Ferrière vagy Piaget gondolatait. Például *A cselekvő iskola lélektani alapjai* című művében is megjelennek a francia pszichológusok. Piaget neve az általános lélektani fejlődés korszakainak, menetének, alapjának a kutatása során került elő.¹¹

Várkonyi kutatásai során olyan pszichológiai kérdésekkel foglalkozott, melyek a nevelést segítik. Mint tudjuk, Várkonyi a pedagógia, a pszichológia és a filozófia területén egyaránt jártas volt, így műveiben a gyermek, serdülő és ifjú fejlődését nem csak egy oldalról dolgozta fel, s így az olvasó teljesebb, átfogóbb képet kaphat az egyes területekről. Ezt nevezzük interdiszciplináris, vagyis több tudományágat keresztülölelő szemléletmódnak. Továbbá a fentebb felsorolt területeken kívül a feldolgozott témákat antropológiai és orvostudományi szempontból is vizsgálta, például a felnőttek valódi lelki konfliktusaival kapcsolatban.¹²

Kutatásainak hátterét a bergsoniánus alapú „megértő” pszichológia adta. *„Elméleti középútra törekedett az empirikus pszichológia és a hagyományos leíró, magyarázó lélektan között. Elítélte a kvantitatív szemléletmód kizárólagosságra törekvését, s ezzel egyidőben a metafizikai alapokon nyugvó lélektan meghaladására tett kísérletet.”*¹³

A Cselekvés Iskolájában megjelent tanulmányaiban sokszor láthatóvá válik a holisztikus szemléletmód, amelynek lényege, hogy az emberi lelket teljes egészében vizsgálja, ezzel is hozzájárulva ahhoz, hogy átfogóbb képet kapjunk a lélek működéséről.¹⁴

Várkonyi egyéni meglátásai mellett több magyar és külföldi szerző pedagógiai eredményeit használta fel, hogy objektíven is alátámassza a feldolgozott témákat. Többek között angol, amerikai, német és francia szerzők műveinek ismeretében állította össze a közleményeit. A fegyelmezés kapcsán sokszor előkerült a német pedagógus, filozófus, F. W. Foerster neve. Az amerikai pedagógus, William Bagley

műveit hasznos forrásnak tartotta az érzelmi nevelés fejtegetése során. Az érzelmi nevelés, *A félelem* című közleményében jelent meg az angol pszichológus, William McDougall, aki az érzelemlélektan egyik legnagyobb képviselője. Magyar szerzők közül pedig Boda nevével találkozhatunk több közleményben is, például a személyiséglapokról vagy a dackorszakról szóló munkájában.¹⁵

VÁRKONYI HILDEBRAND DEZSŐ ÉS A CSELEKVÉS ISKOLÁJA FOLYÓIRAT

Várkonyi tanulmányait két nagy csoportba lehet sorolni. Az első csoportot két különálló tanulmány alkotja, *A cselekvő iskola* lélektani alapja, valamint *Védekező magatartások gyermekkorban* címmel. A második csoport 35 tanulmányt tartalmaz, melyeket további alcsoportokra lehet bontani. Huszonhárom összefüggő közlemény a *Nevelés és gyakorlati lélektanról* szól. Kilenc összefüggő közlemény a *Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából* című sorozat alatt jelent meg. Valamint végezetül három tanulmányt olvashatunk a *Cikksorozat* cím keretében.

Ezt követően készítettem egy összefoglaló táblázatot (*1. számú táblázat*), melyben az egyes részek alapján szétszedtem a feldolgozott témákat, melyeket a következőekben részletesen is kifejtek.

Nevelés és gyakorlati lélektan	Fejezetek a serdülő és ifjúkor lélektanából	Cikksorozat
Lélektan	Jellemzői	Cselekvés
Koraérett és elmaradott gyermek	Szakaszai	Módszerek
Környezet hatása	Lelki konfliktusok	
Önnevelés	Lelki egészségtan	
Öröklött adottságok	Példák, elemzések	
Nevelői ráhatás		
Személyiség, személyiséglapok		
Cselekvő iskola		
Iskolaorvos, iskolapszichológus		
Jellemnevelés		
Érzelmi nevelés		
Dackorszak		
Akarati nevelés		

1. számú táblázat: Várkonyi által feldolgozott témák

Nevelés és gyakorlati lélektanról

Ebben a részben szám szerint huszonhárom tanulmányt olvashatunk. Várkonyi többször említi műveiben a környezet, az öröklött adottságok és a személyiség, személyiséglapok, valamint az önnevelés fontosságát. Gondot fordít arra, hogy bemutassa a cselekvő vagy aktív iskolát. Foglalkozik írásaiban a nevelés céljával, a nevelő hatással és az iskolapszichológus, iskolaorvos jelentőségével, majd pedig a jellemnevelés, az érzelmi nevelés, azon belül a dackorszak, valamint az akarati nevelés legfontosabb gondolatait fejtegeti.

A lélektan szerepe Várkonyi életében

Várkonyi Hildebrand Dezső vizsgált tanulmányaiban nagyon fontos szerepet kap a lélektan. Ennek oka az lehet, amit Veczko József így fogalmazott meg *A gyermek és a környezet Várkonyi (Hildebrand) Dezső neveléslélektani műveiben* című tanulmányában: „egész életén keresztül foglalkoztatta a pszichológiai ismeretek népszerűsítése”.¹⁶ Több műve foglalkozik a lélektannal, például a *Bevezetés a lélektanba* vagy *A gyermekkor lélektana* című kötetsorozata.

Várkonyi tehát nem csak tanulmányozta a fejlődés- és gyermeklélektant, hanem – mint láttuk – több művében foglalkozott is a témával. Várkonyi a nevelést a gyermeklélektan, neveléslélektan nélkül egy hídhöz hasonlítja, aminek csak egy pillére van és a túlsó vége a levegőben lóg.¹⁷

Koraérett és elmaradott gyermek

Várkonyi szerint a nevelésnek a gyermek igazi lelki valójának felderítéséről is szólnia kell. Minden gyermek egy fejlődő lény és fejlődésük egyéni. Tanulmányában csak a koraérett és elmaradott gyermekkel foglalkozik.

A koraérett gyermek fejlődése egy vagy több lelki működésben előrehaladott. Ennek oka lehet idegbántalom vagy belső öröklött ok. Viszont a koraérett gyermeket nem szabad minden esetben összetéveszteni a magas értelmi fejlettséggel. Az úgynevezett „csodagyerekek” ritkák, viszont az ő koraérettségük egész életükön végigkíséri őket. Ők csak egy-egy területeken mutatnak átlagon felüli eredményt, a többi területen normális a teljesítményük.¹⁸

Az elmaradott gyerekek két csoportba sorolhatók. Az egyik csoportba a lelki infantilis gyerekek, a másik csoportba pedig a szellemi tekintetben elmaradott gyerekek kerülnek. A lelki infantilizmus alatt a megmaradó gyermeki lelkületet értjük. Ismertető jegyei a naivitás, a gyengeség, a nagyfokú befolyásolhatóság, az erős indulatok, a fáradékonyság vagy a játékos cselekvésmód. Kialakulásának okai lehetnek a vér-mirigyrendszer betegségei, fertőző bajok, lelki sebesülések, megrázkódtatások, traumák.

A másik csoportba tehát azok a gyerekek sorolhatók, akik szellemi tekintetben maradtak el társaiktól. Azok a gyermekek tartoznak ide, akiknek az intelligenciájuk három évvel el van maradva a társaikhoz képest. Oka általában az értelmi képességek fejletlensége. A pedagógusok legtöbbször meg vannak elégedve a viselkedésükkel, nem tanúsítanak nagy különbséget a normális intelligenciájú társaikhoz képest. Jellemző rájuk, hogy udvariasak, előzékenyek. Érzékenyek a büntetésekre és jutalmakra. A nehézségek elől gyakran kitérnek.¹⁹

Környezet hatása

Veczkó József is megfogalmazta tanulmányában²⁰, hogy *„Neveléslélektanának alap gondolata, hogy a külső hatások megszervezésével megteremthetjük a gyermek lelki fejlődésének feltételeit, de a saját belső önfejlesztését mindenkinek magában kell elvégeznie”*. Tehát Veczkó is felfigyelt arra, hogy Várkonyinál kiemelkedő szerepet töltenek be a külső hatások és az önnevelés.

Várkonyi *A Cselekvés Iskolája* című folyóiratban *Az alkat, a fejlődés, és a pszichés nemi különbözőségek kérdése* című tanulmányában kifejti a környezet hatását azzal kapcsolatban, hogy vannak olyan dolgok, amelyek átöröklődnek a szülőktől, ezáltal a gyermek egyes hajlamai hasonlítanak a szülőkére. Viszont felteszi a kérdést, hogy az egyes hajlamokban mennyire játszik közre a környezet hatása és mennyire az átöröklés. *„Züllött szülők gyermekei is elzüllebenek, – lopni a legszegényebbek gyermekei szoktak: ebben a tételben nem jut világos kifejezésre, melyik a döntő tényező: az átöröklés-e vagy egyszerűen csak a környezethatás?”*²¹

Önnevelés

Veczkó tanulmányában a környezeti hatások mellett megjelenik az önfejlesztés vagy az önnevelés. Várkonyi a nevelést lelki ráhatásként fogalmazza meg. Mivel a gyermekre, mint befogadó, passzív lényre tekint, így a tanítás fontos feltételének tartja, hogy a gyermek együttműködjön a nevelővel.²²

Kijelenti, hogy a nevelés „kétsarkú” folyamat, és ez azt jelenti, hogy nem csak a gyermek tanul a nevelőtől, tanítótól, hanem ez fordítva is megfigyelhető. Tulajdonképpen a nevelő és a gyermek kölcsönhatásban van egymással. Viszont, hogy ez a kölcsönhatás ténylegesen működjön, fontos a nevelő személyisége.²³

Várkonyi szerint *„a tökéletes nevelés törekszik arra, hogy végül is feleslegessé tegye önmagát, átadva helyét az önnevelésnek”*.²⁴ Az önnevelés során az elindulás kapcsán mások segítségére van szüksége az egyénnek, ezt követően viszont teljes önállósággal valósul meg.²⁵

Öröklött adottságok

A szerző nagy gondot fordít az öröklött adottságok kifejtésére, hiszen a gyermek személyiségének fejlődését a környezet hatása mellett az öröklött adottságok is befolyásolják. Először is leszögezi, hogy az átöröklés és az alkat fontos a nevelés elméletét és gyakorlatát tekintve, továbbá tisztázza, hogy az konstitúció (alkat) egy élettani (biológiai) eredetű fogalom, mely alatt az egyéni sajátosságok alapját értjük. Tehát „*a konstitúció nem egyéb, mint öröklésen alapuló összes egyéni tulajdonok és fejlődés- (fejlesztés-) lehetőségek végső, közvetlen életes-lelki forrása – a végső közvetlen személyiség*”.²⁶ Az alkaton alapszik az egyén személyisége. Az egyéni különbségek kutatásával a differenciás lélektan foglalkozik. Várkonyi szerint a nevelés során a Kretschmer-féle személyiség típusok használhatók. Kretschmer úgy gondolta, hogy az alkat és a vérmérséklet között viszony áll fenn.²⁷

Kretschmer szerint a piknikus alakúak rövid végtagokkal rendelkeztek és zömökek. Keskeny váll, hordóalakú törzs, korai kopaszodás jellemző rájuk. A piknikus testalkathoz társítja Kretschmer a ciklotin lelkialkatot. Ennél a lelkiállapotnál jólelkűség, társaságszeretet, közvetlenség, mint tulajdonság figyelhető meg. Ezzel szemben az aszténiás testalkatra hosszú, vékony végtagok, henger alakú törzs, keskeny mellkas jellemző és ők skizotím lelkiállapotúak. Legtöbbször befelé fordulnak, visszahúzódoak, érzékenyek, ebből következik, hogy sértődékenyek is. Az atlétikus testalkatúak hosszú végtagokkal, széles izmos vállal, keskeny csípővel és feszes izmokkal rendelkeznek. Rájuk a viszkozus lelkialkat jellemző, amely nyugodtsággal, flegmatikussággal, passzivitással, állhatatossággal, hűséggel jár együtt.

Illetve Várkonyi még C. Rothe testalkattípusait is megemlíti. Rothe úgy találta, hogy a „kövérek” könnyen irányíthatók, érzékenyek; az „erősek” kedélyesek, hevesek, öntudatosak; a „nyulánkok” mintagyerekek, szorgalmasak.²⁸

Nevelői ráhatás

Várkonyi több közleményen keresztül foglalkozik a nevelői ráhatás kérdésével. Először tisztázza mi az a nevelői ráhatás, majd részletesen kifejti a véleményét a tanítással, a példaadással és az utánzással, a feladattal, a paranccsal és a tilalommal, a büntetéssel és jutalmazással, a tekintéllyel, végül pedig a pedagógiai szeretettel kapcsolatban.

Várkonyi azt írja, hogy a nevelés fő tevékenysége a természetes fejlődés elősegítése és a kiegyensúlyozott, értékes személyiség kibontakoztatása. A gyermeket, növendéket többféle hatás éri, de ezek közül nem tekinthetjük mindegyiket nevelői ráhatásnak.²⁹

Nevelői ráhatásnak csak azokat a hatásokat tekinthetjük, amelyek segítik a személyiség kibontakozását. A ráhatásnak csak akkor lesz eredménye, ha a gyermek rendelkezik megfelelő befogadóképességgel. A legfontosabb nevelő hatásnak a tanítást tekinti. Várkonyi szerint a tanítás nemcsak ismeretanyag közlése, hanem

az értelmi képesség fejlesztése, illetve értelmi úton történő készségek és magatartások tanítása. A nevelők a tanítás során igazságokat, ismereteket, véleményeket, eszményeket, erkölcsi elveket, szabályokat adnak át.³⁰

A tanítás egy fontos visszahatása az utánzás. Thorndike szerint az utánzás nem egy alapösztön, hanem egy másodlagos képződmény. Kialakulásának oka a szükséglet, a vágyak vagy a kíváncsiság. Nagyon fontos, hogy az utánzót tekintély, bizalom vagy szeretet köti az utánzott személyhez, ennek hiányában ez nem is jön létre. Az utánzásnak nagy szerepe van a pedagógiában és a legmagasabb foka az értelmes követés. Várkonyi kijelenti, hogy a nevelő mindenképp példakép lehet a gyermek számára és ezért is fontos, hogy kiválogassák a nevelők közül azokat, akik az erkölcsileg és szakmailag nem alkalmas a pedagógiai pályára.³¹

Várkonyi szerint a nevelőnek először mindig elemeznie kell, hogy a parancsnak és a tilalomnak milyen lélektani hatása van a gyermekre és saját magára is. A nevelés során gyakran használják őket az erkölcsös viselkedés elérése érdekében. A parancs alapvetően nagyobb hatással van a gyermekre, mint a tilalom. Ez abból eredhet Várkonyi szerint, hogy a parancs alapvetően könnyebben értelmezhető a gyermek számára. A parancs és a tilalom is személyhez kötött, hiszen a kisgyermek annak a személynek engedelmeskedik, akihez valamilyen érzelmi viszony, tekintély fűzi.³²

A parancsnak a lélekre gyakorolt hatása kedvezőbb, ennek oka egyrészt, hogy könnyen felfogható a gyermek számára, másrészt pedig pozitív felhívásjellegű. A tilalom gyakori hatása a lélekre nagyon kedvezőtlen. A gyermekben kíváncsi lesz a tiltott dolgok iránt. Dühöt válthat ki benne, hogy a vágyait nem tudja elérni.³³

Végül Várkonyi gyakorlati eljárásokkal segíti a nevelők munkáját. Többek között azt javasolja, hogy figyelmesen bánjon minden nevelő a parancssal és a tilalommal, nem szabad túlzásba vinni őket, illetve a parancsok számát folyamatosan csökkenteni kell, ahogy a gyermek fejlődik. Ha mégis alkalmazásra kerül sor, akkor inkább a parancsot részesítsük előnyben. Továbbá minden esetben nagyon fontos betartani a következetesség elvét, tehát egy adott szituációra, viselkedésre ugyanazt a reakciót kapja a gyermek a szülőtől.³⁴

A parancs és a tilalom nagyon gyakran összekapcsolódik a büntetéssel és a jutalmazással. Várkonyi szerint a nevelőnek bizonyos esetekben alkalmazni kell tilalmat, viszont az első megszegést még nem kell közvetlenül büntetésnek követnie, helyette más nevelői eszközöket kellene alkalmazni. Továbbá ügyelnie kell a nevelőnek arra, hogy a büntetés mindig igazságos maradjon.³⁵

Ezek után Várkonyi foglalkozott a tekintély kérdésével is, mivel az a nevelésben fontos szerepet kap. Míg a múltban fizikai erővel, hatalommal érték el a tekintélyt, addig a XX. század első felében már az erkölcsi, szellemi felsőbbség volt az alapja. Az idő múlásával egyre inkább személytelenné és szellemivé válik. A nevelés során a nevelőnek valódi tekintéllyel kell bírnia, melynek befolyásoló tényezője alapvetően a szeretet, továbbá a szimpátia, a bizalom, a hit vagy az önállótlanág.³⁶

SZEMÉLYISÉG, SZEMÉLYISÉGLAPOK

Ezt követően azt szeretném bemutatni, hogy hogyan vélekedik Várkonyi Hildebrand Dezső a személyiségről, és a személyiséglapokról. Várkonyi szerint minden iskolában alkalmazni kellene a személyi- és jellemlapokat. A jellemlapok segítségével könnyedén meg tudják határozni a növendékek személyi alkalmasságukat a továbbtanulás előtt, és ez megkönnyíti a pályaválasztást, illetve elkerülhetővé válhat a pályatévesztés is.³⁷

A személyiséglapok egyik lehetséges elkészítési módja lehet a gyermek rendszeres megfigyelése. A jellemlapok előnye, hogy kevés szempontra koncentrálnak, csak a lényeges dolgokat veszik figyelembe. Kiindulópontja ezeknek a vizsgálatoknak a külső jelek elemzése. Ide tartoznak a jellemvonások és az állandó viselkedés. Leszögezi, hogy ahhoz, hogy ezeket a vizsgálatokat a pedagógusok megfelelően tudják elvégezni, szükségük van lélektani ismeretekre.³⁸

Várkonyi a Boda-féle személyiségvázlatot veszi alapul, melyben négy szempontot különíthetünk el, amely alapján a gyermekek vizsgálata történik. Boda István szerint először a személyiség általános formai sajátosságait kell megnézni, ide tartozik a lelki tempó, dinamika, hangulat, pszichés rendezettség, fogékonyság, gazdagság és bonyolultság. Ezután az általános beállítódást kell megvizsgálni, itt található olyan típusokat, mint egocentrikus, altruista, kifelé vagy befelé érdeklődő, érzelem- vagy értelemvezérelt. Továbbá a fejlődési jellegzetességeket is figyelembe kell venni, ez lehet gyors, lassú, elmaradt, előrehaladott. Végül pedig az egyén képességeit, érzékeit és hajlamait kell megvizsgálni. Ezek alapján el lehet készíteni egy személyiségrajzot, mely megkönnyíti a szelekciót minden téren. A szülőknek is nagy segítséget nyújthatnak ezek a jellemlapok, naplók, mivel le tudják győzni azokat a nehézségeket, amelyekkel a gyermek fejlődése során szembekerülnek.³⁹

A gyermek személyiségének vizsgálatával Ranschburg Pál foglalkozott a 20. század első évtizedeiben, és ő fejlesztett ki egy, a gyakorlatban is alkalmazható személyiséglapot. Ezek a személyiséglapok két csoportba sorolhatók. Az egyik csoportba tartozó személyiséglapok nem veszik figyelembe az emberi személyiség végső összetevőit, csak a személyiség megnyilvánulásait, külső viselkedésformáit veszik alapul. Főbb jellemzőjük a rendszertelenség, az áttekinthetőség hiánya, így a vizsgálatok során különböző, egymástól eltérő értékeket kaphatunk. A másik csoportba tartozó személyiséglapokat pszichológiai szempontok szerint alakították ki. Ezek a személyiséglapok a gyermek képzetkörén, fantáziáján, intelligenciáján, képességein, jellemtulajdonságain alapszanak. Jellemzőik, hogy hasznosak és célszerűségük kétségteljesen bizonyítható. A segítségükkel ellenőrizni tudják a pedagógusok, nevelők emberismeretét, ami fontos a nevelés során. Elősegítik az iskolai növendék megismerését, mivel a személyiséglélektan segítségével kaphat a pedagógus legteljesebb képet a gyermekekről.⁴⁰

Cselekvő iskola

Várkonyi kétféle iskolát különböztet meg, a „passzív” és az „aktív” iskolát. A „passzív” iskola Johann Friedrich Herbart nevéhez fűződik. Abból indultak ki, hogy addig a tanár diák viszonyban a tanár uralkodott a gyermek felett és egy olyan kapcsolatot akartak kialakítani, amely sokkal barátságosabb és demokratikusabb. A tanáré a vezető, irányító szerep, viszont a gyermek szabad tevékenységét kell elősegítenie. A cselekvő iskolában központi helyen van a spontaneitás, a teljes szabadság és a totális aktivitás. Ez hozzájárul a túlterheltség csökkentéséhez, valamint a tanulók kevesebb anyagot tanulnak, de a tudásuk abban a témában hézagtalan.⁴¹

Iskolapszichológus, iskolaorvos

Várkonyi közleményében megjelent az iskolaorvos és az iskolapszichológus létjogosultsága és szükségessége az iskolában. A 20. század elején rájöttek arra, hogy az iskolában szükség van iskolaorvosra, viszont az iskolaorvos nem lehet azonos a gyermekorvossal. Ennek az az oka, hogy az iskolaorvos a betegségek ellátásán kívül más feladatokat is el kell látni, például az egészségtan tanítását, vagy a serdülőkorban felhívja a gyermekek figyelmét a nemi visszaélések, nemi betegségek testi és lelki hatására.⁴²

Hazánkban ezzel szemben az iskolapszichológus szerepét nem tartották olyan fontosnak, mint az iskolaorvosét. Úgy gondolták, hogy elég ha a nevelők rendelkeznek pszichológiai, pszichotechnikai ismeretekkel. A narratív elemzés során láthatóvá vált, hogy Várkonyi ebben is meghaladta a korát. Várkonyi azt az elvet vallotta, hogy minden iskolában szükséges a pszichológus és ez a mai napig is érvényes, melyet ma már rendeletben szabályoznak. Az iskolapszichológust azért tartotta fontosnak, mert a gyermekeknek a lelki egészségét is fenn kell tartani a testi egészség mellett. Leszögezi, hogy az iskolapszichológusnak az iskolán belül kell lennie és nem egy kívülálló személynek. Ennek az előnye, hogy a gyerekek napi szinten találkoznak a pszichológussal és probléma esetén nem félnek tőle segítséget kérni, illetve a problémákat azonnal kezelni tudja.⁴³

Az iskolapszichológus feladatai között megtalálhatjuk a bizalom kiépítését, a hallgatási kötelezettséget, a zárkózottság legyőzését, a segítségnyújtást a nevelőknek, az állandó szakmai, illetve pályaválasztási tanácsadást, a megfigyelést vagy a gyermek szellemi életkorának és érettségének megállapítást, ami egyben összekapcsolódik a pályaválasztással is. Ez azért fontos, mert ezáltal is ki tudják választani, hogy melyik gyermek léphet át a középiskolába és így elkerülhetővé válik a nagy értelmi különbség a gyermekek között.

Jellemnevelés

Ezek után röviden foglalkozik a jellemnevelés kérdésével. Várkonyi gondot fordít a külső és belső fegyelem részletezésére. Külső fegyelmről akkor beszélünk, ha külső erő, legyen ez szülő, nevelő vagy tanító hatása tartja fent a rendet. Belső fegyelmnél nincs szükség egy ilyen külső erőre, hanem a gyermek belső indítatásából indul, ezt nevezzük önfegyelmnek. Mint a legtöbb esetben láttuk, a nevelőnek és a tanítónak a személyisége befolyásoló tényező, és itt is figyelembe kell venni ezt a tényezőt azért, hogy a fegyelmezés sikerességét elősegítsük. Fontos, hogy a nevelés során kialakuljon a gyermekben ez a belső fegyelem, hiszen ez hozzájárul a felelősségérzet, a kitartás vagy az önuralom kifejlődéséhez.⁴⁴

A gyermek fegyelme több tényezőtől is függ. Alapvetően a gyermeket már kicsi korától hozzá lehet szoktatni bizonyos dolgokhoz, ehhez viszont az szükséges, hogy a szülő által következetesen kell nevelni. A nevelőnek és a szülőnek világosan, egyszerűen és érhetően kell megfogalmaznia azt, hogy mit szeretne, illetve figyelnie kell arra, hogy ez teljesíthető legyen a gyermek számára. A szülőnek mindig türelmesnek és szeretetteljesnek kell lennie. Amennyiben a gyermek ezt nem érzi, nem fog eleget tenni a szülők kéréseinek. A belső fegyelem kialakításának feltétele, hogy a nevelő ismerje a gyermek egyéni lelki tulajdonságait, melyben segítenek a nevelőnek a Boda-felé személyiséglapok.⁴⁵

A gyermek negatív viselkedésének hátterében több ok is megbújhat, az előbb említett túlzásba vitt parancsokon kívül. A fegyelmezetlenség egyik oka lehet még fizikai vagy egészségi ok, melyben fennállhat elégtelenség vagy zavar. Másik ok a rossz szülői nevelés, amikor a szülő nem szentel elég figyelmet erre a feladatra. További ok lehet még, hogy a gyermek értelmi képessége nem fejlett, kortársaihoz képest el van maradva. Emellett külső okai is lehetnek a gyermek engedetlenségének, itt a kortársak csoportját kell jobban szemügyre vennünk, hiszen egy rossz társaságba való tartozás is eredményezhet ilyen negatív hatást.⁴⁶

Érzelmi nevelés

Az érzelmek nevelésének fontosságát taglalja Várkonyi több tanulmányon keresztül. Ez azért kap nagy hangsúlyt, mert egyrészt a jellemnevelés szempontjából nélkülözhetetlen, mivel látni kell az érzelmek és a viselkedésünk közötti összefüggéseket. Másrészt érzelmi nevelés nélkül a gyermek nem fogja tudni az érzéseit felismerni, megfogalmazni vagy fejleszteni és ennek az önuralom kialakulásban is jelentős szerepe van. Az érzelmek nevelése során nem csak a pozitív érzelmeket kell fejleszteni, hanem hasonlóan nagy hangsúlyt kell fordítani a negatív érzelmek visszaszorítására is. Érzelmi nevelés körében beszél a félelemről, a dackorszakról és a nemi élet pedagógiájáról.⁴⁷

Az érzelmek önmagukban nem jelentenek gondot. A nevelő feladata, hogy megértesse a gyermekkel az érzelmek fontosságát és utat mutasson neki abban, hogyan érheti el az érzelmek megfelelő ellenőrzését és az önuralmat. Akkor ütközik nehézségbe a tanító, ha az érzelmek hiánya vagy elégtelensége jelentkezik. Indulatban állapottban érzelmeinket nem tudjuk irányítani, ilyenkor például egy veszekedés közepette a harag érzése sokkal erőteljesebben jelentkezik és az egyén elveszíti az önuralmát az érzelmei felett. Ekkor mond vagy tesz olyan dolgokat, amelyeket más esetben nem tett volna.⁴⁸

A dackorszak

Az érzelmi nevelés témakörén belül hosszan olvashatunk a dac pedagógiájáról. A dacos viselkedés első jelei már csecsemőkori megfigyelhetők, melyek haraggal társulnak. A két hónapos gyermek indulatkitöréseit az okozza, ha például szükségleteit nem elégíti ki a szülő vagy mozgását korlátozzák. Ilyenkor sírással jelzi, hogy valamire szüksége van, lélegzete akadozik, arca vörössé válik, szája széle lehúzódik. Majd tizenegy hónapos kortól ehhez ütő-verő mozdulatok társulnak a célja elérése érdekében.⁴⁹

Az első dackorszak három éves korra tehető. A gyermek első akarati megnyilvánulása ez, mely több területen is előtérbe kerül. Például szeretne egyedül felöltözni, nagyon gyakran „harcolnak” a szülővel az evés terén, vagy hogy önállóan szeretne valamit megtenni. Kialakulásának hátterében külső és belső okok állhatnak. Külső okok között megtalálhatjuk a környezetváltozást (például költözés), a szülő határozatlanságát (a szülő nem viselkedik következetesen), vagy ebben a korban megfigyelhető egy másik gyermek dacos viselkedésének utánzása. Belső ok lehet a gyermek pszichés lelkében megjelenő harcok, melyeket lelki konfliktusoknak nevezünk.⁵⁰

Hat éves korban a dacos viselkedés csökken, ebben az életkorban egyfajta önuralomra tesz szert a gyermek. A dac enyhébb formái jellemzőek erre a korra, például a feleselés, az okoskodás, iskolai kereteken belül a hanyagság, a feladatok alóli kibújás. Nem törvényszerű az, hogy a gyermek minden téren dacos, van olyan eset, hogy csak az iskolában mutat ilyen viselkedést, más környezetben viszont nem. Ennek hátterében állhat, hogy különböző nevelést alkalmaznak az iskolában és a családban vagy az új tanító megjelenése, stb.⁵¹

A második dackorszak is törvényszerűen bekövetkezik, akárcsak az első dackorszak. Ez ifjúkorban jelenik meg. Egyik megjelenési formája az önérvényesítésből eredő dac, a másik pedig az önállósodó én megvédése érdekében jelentkező dac, amikor a környezet elvárásai alól tér ki az ifjú.⁵²

Akarati nevelés

A jellemnevelés során nagy szerepet tulajdonítanak az indítékoknak, melyek az akarattal szoros kapcsolatban állnak. Ebből az következik, hogy a jellemnevelés egyben akaratnevelés is. Az akaratunkra semmilyen külső kényszerítő erő nem hat, ennek belülről kell jönnie. Az elhatározás előtt fontos, hogy ismerjük önmagunkat és nem tűzzünk ki magunk elé elérhetetlen célokat. Ezek után az akarat erősségéről is beszélünk kell. Az erős akarat abban nyilvánul meg, hogy ha valamit elhatároztunk, akkor minden energiánkkal arra koncentrálunk, hogy ezt elérjük és az eléünk görődülő akadályokat legyőzzük.⁵³

Védekező magatartások

A védekező mechanizmusok különálló tanulmányként jelennek meg, de szorosan kapcsolódnak a feldolgozott témákhoz. Várkonyi szerint minden cselekvésünk indítékokból indul ki, melyek lehetnek ösztönök, vágyak, akaratok, stb. Az indítékok kielégítésének két lehetősége van, a természetes és a mesterséges szükségletek kielégítése. A természetes szükségletek közé tartozik az életben maradáshoz nélkülözhetetlen szükségletek, például evés, ivás. Ezzel szemben a mesterséges szükségleteket nevezzük védekező mechanizmusoknak. Gyermekkorban ezek a mechanizmusok az önérvényesítést szolgálják. Ilyen védekező magatartás a hazugság, az öngigazolás, az áthárítás, gyűlölet, felejtés, ábrándozásba, betegségbe vagy hisztériába való menekülés. A nevelés itt is nagy hangsúlyt kap, mert helyes neveléssel ezek elkerülhetővé válnak.⁵⁴

Most röviden ismertetem Várkonyi gondolatait a védekező mechanizmusokról. Kezdjük először a hazugságokkal, melyek már egész hamar megjelennek a gyermek életében. Alkalmazásának hátterében sok ok állhat, például hogy el akarja kerülni a büntetést. Az öngigazolás során a gyermek egy ürügyet keres a tettére, azért használja, mert tulajdonképpen ezzel akarja igazolni, hogy miért tette azt, amit. Ennek veszélye az önámítás, amikor nemcsak másokkal hitetjük el tettünk indítékát, hanem magunkkal is. Hárításról akkor beszélünk, amikor a sikertelenségünk okát másnak tulajdonítjuk. A gyűlölet két formáját különböztetjük meg a gyermeknél: az egyik az aktív, a másik a passzív forma. Aktív formája, mikor a gyermek olyat tesz, amivel a gyűlölt személyt bosszantja, támadja. A passzív formája pedig, mikor örül, ha valami kár, stb. éri azt a személyt, akit ő nem szeret. A felejtés akkor jelentkezik, ha a gyermek szeretne egy kellemetlen élménytől megszabadulni és tudatosan arra törekszik, hogy erre ne emlékezzen.⁵⁵

Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából

A *Cselekvés Iskolája* című folyóiratban kilenc összefüggő közleményt találhatunk *Fejezetek a serdülés és az ifjúkor lélektana* cím alatt. Ha megnézzük ezeket a tanulmányokat, akkor láthatjuk, hogy az elején egy áttekintéssel vetíti előre Várkonyi a feldolgozott témákat. Ez nagyban hozzájárul ahhoz, hogy átláthatóbbá tegye a témákat.

A címből is következik, hogy a feldolgozott témák a serdülő- és az ifjúkor körül forognak. Olvashatunk ennek a kornak a jellemzőiről, szakaszairól, a lelki konfliktusokról, azok kialakulásának okairól. Ezt követi a lelki egészségtan vagy mai nevén mentálhigiéné. Végül pedig ezt a sorozatot példák és elemzések segítségével szemlélteti. Ezekben konkrét eseteket ír le, amelyekkel alátámasztja az egész fejezetben tárgyalt gondolatokat.

A serdülő- és ifjúkor jellemzői

A serdülés- és ifjúkor tulajdonképpen egy átmeneti korszak. Átmenetet jelent a gyermek és a felnőttkor között. A gyermekkorban használt viselkedésformák már alkalmazhatók, viszont még nem alakultak ki az új, felnőtt viselkedésmódok. Időben a serdülő és ifjúkort három szakaszra osztja Várkonyi. A szakaszok időbeli eloszlása az egyén fejlődésétől függ, így változó lehet. Az első szakasz a prepubertás, mely a nemi serdülést megelőző időszak. A prepubertás 11–14 éves kor közé tehető.⁵⁶

Ezt a szakaszt követi 16 éves kor körül a serdülés időszaka. A serdülés testi és lelki változásokkal jár, ekkor jelennek meg a másodlagos nemi jelek. Várkonyi a lelki serdülés alatt két dolgot ért. Az egyik, hogy csökken a munkaképesség, ingerlékenyebbek, nyugtalanok az egyének. A másik pedig, hogy nagymértékben megjelenik a védekező mechanizmusok használata. Hajlamos az ifjú helytelen védekező mechanizmust alkalmazni a vágyaiban akadályozó személy ellen. Jellemző továbbá még az önállósodás és az elszakadás időszaka.⁵⁷

Végül pedig Várkonyi a 18–32 éves kort nevezi az ifjúkornak, ebben a szakasznak érnek véget általában az eddig megfigyelhető zavarok, válságok. Spranger is az én felfedezésben, az életpálya kialakításában és a feladatokhoz való felnövekedésben látja ennek a kornak a lényegét.⁵⁸

Lelki konfliktusok

Mint tudjuk a serdülőkor egy konfliktusokban gazdag életszakasz, viszont Várkonyi több tényezőt is felsorol, ami hozzájárul ahhoz, hogy csökkenjen ezeknek a konfliktusoknak a száma. Például a jó társadalmi és gazdasági helyzet, a szülők kiegyensúlyozottsága, jó nevelési stílusa, stb. De ezek tudatában kijelenthetjük, hogy szinte elkerülhetetlen, hogy minden serdülő átmenjen néhány összeütközésen,

még akkor is, ha ezek nem láthatóak. Ha az egyénen belül figyelhetőek meg a konfliktusok, akkor beszélhetünk lelki konfliktusról.⁵⁹

A lelki konfliktusok a legtöbb esetben érzelmi konfliktusok is. Az érzelmi világ ebben a korban sokkal mélyebb, mint az azt megelőző gyermekkorban. Az ifjú tudatosan odafigyel érzelmeire és megpróbálja irányítani, fejleszteni is ezeket.⁶⁰

A konfliktusok kialakulásának okaként több szempontot is fel lehet sorolni. Az egyik ilyen ok, ha a gyermek jövőképe bizonytalanná válik. Történhetnek az életében olyan változások vagy szembekerülhet olyan akadályokkal, amelyek miatt a jövőbeli terveit nem tudja megvalósítani. Mivel ez az önérvényesítés időszaka, így minden olyan helyzet konfliktusforrás lehet, amelyben nem tudja ezt megvalósítani. Valamint ok lehet még a serdülő életformája. Várkonyi ezt azzal a példával szemlélteti, hogy a serdülőkorban megjelenő lopás oka nem pénztelenség, hanem az, hogy az ifjú gyermekkorában nem kapott a szüleitől elegendő szeretetet, mert a szülei túl szigorú nevelést alkalmaztak. Így később a lopással csak a kortársai szeretetét akarja kivívni.⁶¹

Lelki egészségtan

Várkonyi fontosnak tartja, hogy beszéljen a lelki egészségtanról. Célja, hogy megelőzze a lelki rendellenességeket, különbségeket és abnormális jelenségeket. A lelki egészségtan fogalom elnevezése Adolf Meyer nevéhez fűződik. A nevelésnek nagy szerepe van a megelőzésben és a nevelőnek segíteni kell ebben. Viszont amikor már megjelennek a lelki rendellenességek, akkor leküzdésében a gyógyító pedagógia vagy a pszichoterápia alkalmazására van szükség.⁶²

A lelki egészségtan fontosságának hangsúlyozásából látszik, hogy Várkonyi gondolkodása meghaladta a korát. Ma már mentálhigiéné néven ismert ez a fogalom, mely a lelki egészség kialakítására törekszik. Ez ma is összefonódik a neveléssel. Az iskolában a tanárok gondot fordítanak arra, hogy előkerüljön és beszéljenek róla a gyerekekkel.

Cikksorozat

Ebben a részben három tanulmány található, melynek témája a cselekvések köré csoportosul. Várkonyi tulajdonképpen abból indul ki, hogy a folyóirat címében megjelenő „cselekvés” hogyan szötte át éveken át a feldolgozott témaköröket. A három tanulmány egymás folytatása.

Harkai Schiller Pál magyar pszichológus elméletével indítja Várkonyi a cselekvés jelenőségének kifejtését. A cselekvésben látja összpontosulni a pszichológia, a nevelés, az emberalakítás, az embervezetés, az emberismerés és összehasonlító lélektudomány elemeit.⁶³

Ezt követően a módszerekkel foglalkozik. Különböző kísérleteket ír le ebben a részben. Az egyik ilyen kísérletben a laboratóriumi embert mutatja be. Az egyes kutatók olyan elméleteket alkottak, amelyekkel megalkották a laboratóriumi embert, akit mesterségesen létrehozott viselkedéssel ruháztak fel. Ezzel az volt a probléma, hogy a valósággal nem volt összeegyeztethető.⁶⁴

Ezek után a cselekvés fogalmának meghatározásait és tulajdonságait fejt ki. Várkonyi itt is Schiller munkáját veszi alapul, aki a mozgást nevezi cselekvésnek. A cselekvést tulajdonképpen az élőlény és a helyzet közötti kölcsönhatásaként határozza meg. A cselekvés kapcsolatban áll az értékekkel. Törekszünk arra, hogy a cselekedeteink és az értékeink összhangba legyenek. Tehát nem teszünk olyat, ami a mi értékrendszerünkbe nem fér bele.⁶⁵

ÖSSZEGZÉS

Dolgozatomban *A Cselekvés Iskolája* című folyóiratot és Várkonyi Hildebrand Dezső munkásságát vizsgáltam. Kutatásom alapján úgy vélem, hogy a folyóirat feldolgozása még gyermekcipőben jár, annak ellenére, hogy korának nagyon fontos szakmai folyóirata volt. A legtöbb iskola előfizetett rá, amiből az következik, hogy hasznos tudást tartalmazott a pedagógusok számára. Úgy látták, szükség van egy olyan folyóiraatra, amely a modern pedagógiai és módszertani tudásukban lévő hézagokat kitölti.

Fontos volt számomra, hogy a harmincas évek egy jeles alakjának munkáját, nézeteit alaposabban megvizsgáljam. A választás Várkonyi Hildebrand Dezsőre esett, akinek haladó gondolkodása és gyermekközpontúsága megalapozta hírnevét. Várkonyi tanulmányaiban többször megjelenik a gyermeklélektan, a fejlődéslélektan fontossága, az általa elképzelt ideális nevelés, az önnevelés, amelynek kialakítására mindenféle nevelés során törekedni kell.

Várkonyi munkásságára tulajdonképpen több szemléletmód hatott. Többek között megtalálható a francia funkcionális szemléletmód, a bergsoniánus alapú „megértő pszichológia” és a holisztikus szemléletmód. Valamint jól látszik, hogy a külföldi szerzők munkáit is rendszeresen felhasználta annak érdekében, hogy minél szélesebb képet tárjon az olvasói elé az egyes témák kapcsán.

Az általa feldolgozott témákat sokrétűnek mondanám. Számptalan hasznos és fontos gondolattal foglalkozik. Részletesen kifejti, hogy a pedagógusnak milyen személyiségjegyekkel kell rendelkezniük. Nagyon fontos, hogy az ideális pedagógus jó emberismerő legyen, és integrált személyiséggel rendelkezzen. Továbbá rendelkeznie kell lélektani ismeretekkel.

JEGYZETEK

- * szociálpedagógus, a Délvidék Kutatóközpont különdíjasa (XXXIII. OTDK)
- ¹ Veszprémi László: *Várkonyi és a „Cselevés iskolája”*. In: Zakar András (szerk.): *Várkonyi Hildebrand Dezső Emlékkötet*. Szeged, 1988. (A továbbiakban: Veszprémi, 1988.) 195.; Simon Gyula: *A szegedi Cselekvés Iskolája*. In: Jausz Béla – Faludi Szilárd – Zibolen Endre (szerk.): *A munkára nevelés hazai történetéből: A Magyar Tudományos Akadémia Neveléstörténeti Albizottság gyűjteménye*. Budapest, 1965. (A továbbiakban: Simon, 1965.) 489–491.
- ² Veszprémi, 1988. 195.
- ³ Uo.; Simon, 1965. 489–491.
- ⁴ Csomortáni D. Zoltán: *Egy reneszánsz egyéniség a XX. századi magyar pszichológiában. Várkonyi Hildebrand Dezső élete és munkássága*. In: Dr. Szokolay Ágnes (szerk.): *A lélektan 80 éves története a szegedi egyetemen 1929–2003*. Szeged, 2009. (A továbbiakban: Csomortáni, 2009.) 45–71.
- ⁵ Dr. Kende Katalin: *Várkonyi Hildebrand Dezső*. 2011. (forrás: <http://www.kendekata.hu/cikkek/muveszkoznelben/varkonyi-hildebrand-dezso.html>. A letöltés ideje: 2015. szeptember 2.)
- ⁶ Pukánszky Béla: *Pedagógia és Pszichológia*. In: Rácz Béla (szerk.): *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene, 1921–1998*. Szeged, 1999. 219.; Fizel Natasa: *A párhuzamos tanszékek megalakulásának körülményei a Ferenc József Tudományegyetemen*. In: Andl Helga – Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Iskola a társadalmi térben és időben 2011–2012*. I. kötet. Pécs, 2013. (A továbbiakban: Fizel, 2013.) 178.; Csomortáni, 2009. 49–54.
- ⁷ Csomortáni, 2009. 54–61.; Rókusfalvy Pál: *Várkonyi (Hildebrand) Dezső életműve*. In: Zakar András (szerk.): *Várkonyi Hildebrand Dezső Emlékkötet*. Szeged, 1988. (A továbbiakban: Rókusfalvy, 1988.) 151–162.; Fizel, 2013. 177–181.
- ⁸ Csomortáni, 2009. 57–61.; Rókusfalvy, 1988. 151–162.; Fizel, 2013. 177–181.
- ⁹ Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla: *Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Budapest, 2003. 336–337.
- ¹⁰ Csomortáni, 2009. 45–48.; Németh András: *A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete: Nemzetközi tudományfejlődési és recepciós hatások, egyetemi tudománnyá válás, középiskolai tanárképzés*. Budapest, 2002. (A továbbiakban: Németh, 2002.) 347–348.
- ¹¹ Csomortáni, 2009. 45.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *A cselekvő iskola lélektani alapjai*. A Cselekvés Iskolája, III. évf. (1934–35) 3–4. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1934–35a.) 106.
- ¹² Csomortáni, 2009. 47.; Németh, 2002. 437–438.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából: Lelki konfliktus és kibontakozás*. A Cselekvés Iskolája, IX. évf. (1940–41) 5–7. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1940–41a.) 89–101.
- ¹³ Csomortáni, 2009. 48.; Németh, 2002. 437–438.
- ¹⁴ Csomortáni, 2009. 48.; Németh, 2002. 437–438.
- ¹⁵ Simon, 1965. 492.; Csomortáni, 2009. 48.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: A jellemnevelés kérdései. Fegyelmzés*. A Cselekvés Iskolája, V. évf. (1936–37) 9–10. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1936–37a.) 403–413.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: Akarás és indítékok. Érzelmi nevelés*. A Cselekvés Iskolája, VI. évf. (1937–38) 1–2. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1937–38a.) 1–14.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: Az érzelmek nevelése. A félelem*. A Cselekvés Iskolája, VI. évf. (1937–38) 3–4. sz. 113–122.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: Bevezetés*. A Cselekvés Iskolája, III. évf. (1934–35) 5–6. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1934–35b.) 205–219.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: A gyermeki személyiség megismerése*. A Cselekvés Iskolája, III. évf. (1934–35) 7–8. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1934–35c.) 325–336.
- ¹⁶ Veczkó József: *A gyermek és a környezet Várkonyi (Hildebrand) Dezső neveléslélektani műveiben*. In: Zakar András (szerk.): *Várkonyi Hildebrand Dezső Emlékkötet*. Szeged, 1988. (A továbbiakban: Veczkó, 1988.) 173.
- ¹⁷ Duró Lajos: *Várkonyi (Hildebrand) Dezső fejlődés-lélektani munkássága*. In: Zakar András (szerk.): *Várkonyi Hildebrand Dezső Emlékkötet*. Szeged, 1988. 167.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: Fejlődési jellegzetességek*. A Cselekvés Iskolája, IV. évf. (1935–36) 1–2. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1935–36a.) 6–14.

- ¹⁸ Várkonyi, 1935–36a. 6–14.
- ¹⁹ Uo.
- ²⁰ Veczkó, 1988. 171–178.
- ²¹ Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: Az alkat, a fejlődés, és a pszichés nemi különbségek kérdése*. A Cselekvés Iskolája, III. évf. (1934–35) 9–10. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1934–35d.) 421.
- ²² Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: A nevelőhatás lélektana. A tanítás*. A Cselekvés Iskolája, IV. évf. (1935–36) 5–6. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1935–36b.) 237–249.
- ²³ Uo.
- ²⁴ Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: A nevelőhatás lélektana. Feladat. Parancs és tilalom*. A Cselekvés Iskolája, IV. évf. (1935–36) 9–10. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1935–36c.) 430.
- ²⁵ Uo. 429–444.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: A jellemnevelés kérdései. Alapfogalmak*. A Cselekvés Iskolája, V. évf. (1936–37) 7–8. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1936–37b.) 291–305.
- ²⁶ Várkonyi, 1934–35d. 420.
- ²⁷ Uo. 416–424.; Várkonyi, 1936–37b. 291–305.
- ²⁸ Várkonyi, 1934–35d. 416–424.
- ²⁹ Várkonyi, 1935–36b. 237–249.
- ³⁰ Uo.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: Nevelőhatás. Példaadás és utánzás*. A Cselekvés Iskolája, IV. évf. (1935–36) 7–8. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1935–36d.) 329–339.; Várkonyi, 1935–36c. 429–444.
- ³¹ Várkonyi, 1935–36d. 329–339.
- ³² Várkonyi, 1935–36c. 429–444.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: A tekintély*. A Cselekvés Iskolája, V. évf. (1936–37) 3–4. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1936–37c.) 103–109.
- ³³ Várkonyi, 1935–36c. 429–444.
- ³⁴ Uo.
- ³⁵ Uo.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: Nevelőhatások. A büntetés és a jutalmazás*. A Cselekvés Iskolája, V. évf. (1936–37) 1–2. sz. 1–16.
- ³⁶ Várkonyi, 1936–37c. 103–109.
- ³⁷ Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: A pszichés nemi különbségek és az együttes nevelés kérdése*. A Cselekvés Iskolája, IV. évf. (1935–36) 3–4. sz. 121–133.
- ³⁸ Várkonyi, 1934–35b. 205–219.
- ³⁹ Uo.
- ⁴⁰ Várkonyi, 1934–35c. 325–336.; Várkonyi, 1934–35d. 416–424.
- ⁴¹ Simon, 1965. 495–507.; Várkonyi, 1934–35a. 101–110.
- ⁴² Várkonyi, 1934–35b. 205–219.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: Az érzelmek nevelése. A nemi életnek pedagógiai vonatkozásai*. A Cselekvés Iskolája, VI. évf. (1937–38) 7–8. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1937–38b.) 313–325.
- ⁴³ Várkonyi, 1934–35b. 205–219.
- ⁴⁴ Várkonyi, 1936–37a. 403–413.
- ⁴⁵ Uo.
- ⁴⁶ Uo.
- ⁴⁷ Várkonyi, 1937–38a. 1–14.; Várkonyi, 1937–38b. 313–325.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: Az érzelmek nevelése. Befejezés*. A Cselekvés Iskolája, VI. évf. (1937–38) 9–10. sz. 417–426.
- ⁴⁸ Várkonyi, 1937–38a. 1–14.
- ⁴⁹ Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: Az érzelmek nevelése. A dac pedagógiája*. A Cselekvés Iskolája, VI. évf. (1937–38) 5–6. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1937–38c.) 217–236.
- ⁵⁰ Uo.; Várkonyi, 1940–41a. 89–101.

- ⁵¹ Várkonyi, 1937–38c. 217–236.
- ⁵² Uo.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Védekező magatartások a gyermekkorban*. A Cselekvés Iskolája, VIII. évf. (1939–40) 5–7. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1939–40a.) 87–101.
- ⁵³ Várkonyi Hildebrand Dezső: *Nevelés és gyakorlati lélektan: Jellem és akarat. Az akarat lélektanának néhány kérdése*. A Cselekvés Iskolája, VII. évf. (1938–39) 1–2. sz. 1–11.
- ⁵⁴ Várkonyi, 1939–40a. 87–101.
- ⁵⁵ Uo.
- ⁵⁶ Várkonyi Hildebrand Dezső: *Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából: Serdülés és ifjúkor*. A Cselekvés Iskolája, VIII. évf. (1939–40) 8–10. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1939–40b.) 117–189.; Várkonyi, 1940–41a. 89–101.
- ⁵⁷ Várkonyi, 1939–40b. 117–189.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából: Személyiség alakulás az ifjúkorban*. A Cselekvés Iskolája, IX. évf. (1940–41) 8–10. sz. (A továbbiakban: Várkonyi, 1940–41b.) 177–189.
- ⁵⁸ Várkonyi, 1939–40b. 117–189.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából: Lényegszemlélet*. A Cselekvés Iskolája, IX. évf. (1940–41) 1–4. sz. 1–12.
- ⁵⁹ Várkonyi, 1940–41a. 89–101.; Várkonyi, 1940–41b. 177–189.
- ⁶⁰ Várkonyi, 1940–41b. 177–189.
- ⁶¹ Várkonyi Hildebrand Dezső: *Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából: A lelki konfliktusok megoldásai*. A Cselekvés Iskolája, X. évf. (1941–42) 5–7. sz. 97–112.
- ⁶² Várkonyi Hildebrand Dezső: *Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából: A serdülés és ifjúkor lelki egészségtana*. A Cselekvés Iskolája, X. évf. (1941–42) 8–10. sz. 195–204.
- ⁶³ Várkonyi Hildebrand Dezső: *Cikksorozat: A cselekvések elemzése*. A Cselekvés Iskolája, XII. évf. (1943–44) 1–4. sz. 1–10.
- ⁶⁴ Uo.
- ⁶⁵ Várkonyi Hildebrand Dezső: *Cikksorozat: A cselekvések lélektani mozzanatai*. A Cselekvés Iskolája, XII. évf. (1943–44) 5–7. sz. 105–112.; Várkonyi Hildebrand Dezső: *Cikksorozat: A cselekvések lefolyása. Impulzus és feszültség*. A Cselekvés Iskolája, XII. évf. (1943–44) 8–10. sz. 204–212.